

Místo dialogů

Jan Tesař

Responses to this document:

[\[Reakce na text Jana Tesaře a Jaroslava Suka\]](#)

na dokument existují tyto reakce:

[\[Reakce na text Jana Tesaře a Jaroslava Suka\]](#)

- ◆ článek, česky, vznik: duben 1978 ◆ poznámka: obsahuje texty: Odpověď kritikům a K dopisu dr. Luboše Kohouta
- ◆ article, Czech, origin: duben 1978

Místo Dialogů

Ročník 1978, Zvláštní číslo 3.

Pro své přátele připravil Jan Tesař

V Brně, duben 1978

Odpověď kritikům

Můj otevřený dopis prof. Hájkovi, tehdejšímu mluvčímu Charty, vyvolal kritiku několika autorů. Někteří v polemice se mnou zdůrazňují nutnost dodržovat čs. zákony, což logicky vyvolává dojem, jako bych já vyzýval k opaku. Není se co divit, že musím vydat (tímto) své oficiální dementi takové interpretaci. Ostatně některé stránky polemiky neztratily svou aktuálnost; proto odpovídám z nedostatku místa samozřejmě jen k tomu, co jsem již předtím nenapsal.

K dopisu dr. Luboše Kohouta

Došlo tu k nedorozumění, z větší části vinou mou. Použil jsem totiž pro označení soudobých myšlenkových a politických proudů tradičního historického označení Mea culpa. Je to těžké, když nějaké označení používat člověk musí a takové, které by dosud nebylo zafixováno s určitou historickou situací, hledá občas obtížně. Termín „radikál“, jehož jsem použil, nebudiž spojováno s žádnou historickou situací, nýbrž budiž odvozován etymologicky: radix = kořen. Tak tomu ostatně dříve bývalo, teprve časem se stal tento termín označením pro utopisty. V Kohoutově textu je významná poznámka v závorkách, která připisuje „totálně-pluralistickým koncepcím“ Pražského jara spoluvinu za jeho neúspěch. Koresponduje s jedním proudem v mezinárodní literatuře o roce 1968 a má tedy širší význam. Dopis je kritikou mých postojů. Mohu tedy konstatovat, že v r. 1968 jsem nepatřil mezi intelektuály, jimž se říká extrémističtí. Ještě na přelomu let 1967/68 jsem napsal svým přátelům do zahraničí, že tehdejšího nevyššího představitele (tj. Novotného) považuji za nejlepší řešení a že se bojím těch, kdož připravují jeho pád. K tomuto postoji mne vedlo poznání, že míra svobod je u nás největší ze všech zemí sovětského bloku a že se za Novotného panování pozvolna rozšiřovala. Nebyl jsem samozřejmě proti pokusu obnovit plnou svrchovanost státu a evropskou úroveň občanských svobod, i kdyby byla naděje na úspěch třeba jen mizivá, ale politiku dubčekovců jsem od samého počátku považoval za nezodpovědnou, poněvadž byla totálně prostá vědomí rizik. Představa, že svobody můžeme dosáhnout se sovětským požehnáním, byla utopistická. Realistické byly pouze dvě cesty, a to buď cesta Novotného, anebo cesta radikálního odporu všemi prostředky. Proto jsem si po pádu Novotného velmi přál i pád Dubčekův s jeho nahrazení nějakým novým československým Titem. Velmi jsem si vážil dr. Kohouta, že v r. 1968 tak statečně zastával podobné stanovisko, ba záviděl jsem mu, že pro ně dovede získávat lidi daleko lépe než já. A nyní, po deseti letech, si rozhodně nemyslím, že by příčinou naší porážky byly tzv. extrémistické požadavky. Byla jí mnohem více neschopnost a nezodpovědnost dubčekovské garnitury. Je pravda, co uvádějí prosověští autoři – že Dubček i jiní byli již v březnu a potom znovu a znovu výslovně upozorňováni, že se SSSR nemíní vzdát své úlohy v Československu. Je znám i svérázný přístup Dubčekův k poslednímu sovětskému varování. A právě dr. Kohout jako první u nás jej porovnával s postojem Titovým v situaci podobné, ale všestranně daleko těžší. A právě v tomto rozdílu vidím základní vnitřní příčinu našeho neúspěchu, a v tomto konstatování mi nebrání, že dnes vidím dost důvodů, abych si Dubčeka vážil za jeho postoj v letech 1970-1976. Je důležité nahlas to říkat tím spíš, že Češi zase mají sklon k tradičním steskům na velmoc, které nás

opustily a k ospravedlňování vlastního slabošství. Je to nutné, i když to ruší jednotu opozičního lidu.

Dubčekovskou politiku tehdy vykládali rozumní lidé ve světě tak, že Dubček bezpochyby musí být s někým v Moskvě dohovořen a čeká odtamtud podporu. Dnes se tehdejší nevysvětlitelná lehkomyšlnost jakoby racionalizuje poukazem, že s takovou podporou se počítalo, avšak zapomíná se dodat, od koho ji bylo možno očekávat. To se znovu ozývá v Hájkově interview, a proto jsem také považoval za potřebné napsat, že s Hájkovou politikou v roce 1968 jsem nesouhlasil. Jsem si přitom samozřejmě vědom, že za zahraniční politiku u nás nemůže zodpovídat ministr. Rovněž tak vřele oceňuji, že profesor Hájek našel cestu k Chartě, což pro někdejší představitele dubčekovského vedení není pravidlem.

Na rozdíl od Luboše Kohouta jsem nepatřil k čelným intelektuálům „pražského jara“ a stejně jako on, ani já jsem se tehdy neangažoval pro koncepci pluralistické. Nemám tedy žádné osobní motivy ke svému nesouhlasu s názorem, že by tito „radikálové“ anebo především oni tvořili český díl viny na srpnu. Extrémismus byl jen reakcí na iluzionismus a slabošství oficiální reprezentace. A bez intelektuálů a „extrémistů“ by nebylo vůbec nic, ani za slabošské Dubčekovy vlády, jejíž podstatou bylo podléhat tiskům, a tím méně by pak zůstalo z 68. roku jako tradice pro Čechy i pro evropský demokratický socialismus. Vřele souhlasím s názorem MUDr. Kriegla v jeho španělském interview, že „pražské jaro“ vůbec neskončilo a vůbec poraženo nebylo, protože jeho myšlenky a problémy jsou nadále živé. Jestliže tomu však je tak, pak jenom díky těm, kdo tyto myšlenky vyslovili, a těm nepočetným politikům (jako Fr. Kriegel), kteří za nimi do konce stáli. Záslouhou těch ostatních, kteří tehdy vystupovali jako „umírnění“, uvážliví a politicky zkušení, je toliko národní neštěstí, které nám rok 1968 přinesl. Luboše Kohouta bych rád viděl vystupovat tak, jak jsem ho obdivoval na jaře 1969; rozchází-li se s touto minulostí, nechci ho jí samozřejmě nijak znásilňovat, ale je mně to velice líto. V každém případě mu děkuji, že mi umožnil jak objasnit, co rozumím pod pojmem „radikální“, tak i na nejbližším nám dějinném příkladu ukázat bezdějinnost „umírněných“ a trvalou životnost myšlenek a činů „radikálů“, což jsem zřejmě ve svém dopise prof. Hájkovi nevyjádřil dost jasně.

Oficiální lehkomyšlnost osmašedesátého roku by nás vůbec měla upoutat. Měli bychom se ptát, jaké má příčiny. Jistě již sociální: nositelé Dubčekovy politiky většinou neměli pocit, že by byli nesvobodní, anebo to považovali za pouhý „omyl“; odtud jejich iluze a pak s deziluze o „realitě“, jejich pláč, když je šokovalo poznání, a pak strnutí a rezignace. Myslím však, že příčiny tu jsou i hlubší, a to tradice české politiky, která byla vždy „optimistická“, počítala s dobrou vůlí velmocí, s mocným spojencem atd., aniž by tuto víru nějak racionálně zakládala, natož pak se snažila „optimistickou“ situaci vlastním jednáním vyvolat. Naši sousedé se většinou naučili, že každý silný požívá slabého a že každý malý, který chce svébytně existovat, musí především z toho vycházet a tak či onak ten základní problém řešit. Češi zásadně doufají ve velkomyslnost mocného, případně v odměnu za svou loyaltitu, a přirozená deziluze je vždy znovu východiskem slavných českých kapitulací. Tito při roztrže mobilizoval, Cesucecu se opřel v duchu národní tradice (o Číňany; Češi vycházeli z nijak nezdůvodněného předpokladu, že jim velmoc dovolí (proč vlastně?), a ne-li, že se nedá nic dělat. Obdobně jednal Beneš se Stalinem, Hácha s Hitlerem. Ale nejde jen o analogie. Tytéž charakteristické znaky (důvěru v odměnu za loyaltitu) má česká politika i dlouhá léta za Rakouska. Zřejmě tu nepůjde jen o důsledek málo vyvinutého státního vědomí a nízké politické kultivovanosti. Jde o jeden z projevů charakteristické nedůslednosti v českém myšlení, jak je můžeme vidět například již v 16.-17. století, ba dokonce i za husitství. A pochybujeme-li, zda české dějiny vůbec mají nějakou kontinuitu, dost možná, že je právě

v tomto. – Nějak nám to však vždycky vyšlo, řekne na to hrdě Čecháček, - vyšlo nám to tak, odpovídám, že nezávislosti moderního českého státu čítá se dvacet let, zatímco jiné, menší a neméně exponovaně usídlené národy jí čítají staletí. Uspokojuje-li to koho, je to těžká věc a zbytečná debata.

Rukavici, kterou mi kolega Kohout hází, musím sebrat a přiznat se: Ano, také já.. schvaluji atentát na Heydricha! Dodávám, že z hlediska čs. zahraniční reprezentace byl nezbytný, poněvadž bylo třeba v evropském veřejném mínění nějak vyvážit negativní dojem z české loyality vůči nacistům. Výsledek války byl nejistý a obnovení samostatného státu i v případě vítězství spojenců vůbec ne samozřejmostí. Dr. Beneš nutně potřeboval důkaz, že Češi jsou na straně Spojenců. Buď Češi chtějí svůj stát anebo nechťejí; pokud chtějí, musí vzít na vědomí, že svět je zlý a nedává svobodu zadarmo. Pokud jde o mne, jsem rozhodně pro českou státní nezávislost a pro občanské svobody v českém státě a stavím tyto hodnoty výše než mnohé jiné. Bylo by mi ovšem milejší, kdyby si byli Češi vůči nacistům počínali tak královsky jako norský Hakon a jeho poddaní či jako občané a velkovévodkyně lucemburští, takže by pak nebylo zapotřebí ani osudného atentátu.

Pokud je mi pak (nikoli dr. Kohoutem) předhazováno, že se ohlížím po cizích vzorech, přiznávám beze všeho, že je to vsutku tak, že se obdivuji zejména všem sousedním „věčným nepřátelům“ Polákům i Maďarům, ba i Němcům a dokonce Rusům, ba že jim i závidím a že co je české, nezdá se mi vůbec hezké. V r. 1966 jsem publikoval úvahu, kde jsem se přihlásil k českému vlastenectví jako pocitu odpovědnosti, jehož člověka nikdo nezbaví – nikoli tedy štěstí, hrdosti či zalíbení. A k tomu nemám, co bych dodal.

Luboš Kohout možná namítne, že zde píšu o něčem jiném než předtím. Chtěl jsem tu naznačit, že v představách části „exkomunistů“, jak jsem je načrtl ve svém prvním dopise – trvám že výstižně – nalézám dřívější stoupence Dubčkovy. Zároveň však také, že Dubček a jeho politika mají své české kořeny – je mi líto, že tuto okolnost jsem v dopise prof. Hájkovi ponechal stranou, čím jsem vlastně „exkomunistům“ ublížil.

Byla tu však řeč o nedůslednosti a plytkosti českého myšlení, a toté přirozené východisko: přecházím totiž k dopisu dr. Ladislava Hejdánka – nikoli mně, nýbrž o mně. Dr. Hejdánek se snaží vyrovnat si se mnou účty za něco jiného, než je můj dopis Hájkovi. To je jednak známo, jednak k mé výhodě zřejmo. Tón, který zvolil, je jeho věc a nebudu na to reagovat, jako zase moje věc je, že nijak nezakrývám svou jízlivost. A tak zbývá jenom jedna stručná, ale kategorická výhrada: dr. Hejdánek chce svůj tón vyvážit tím, že mne nazývá familiárně, a k tomu můj souhlas nemá. Mé jméno musí být používáno tak, jak jím podpisuji. Nemíním stážovat jeho falešné stylizaci. Čím zároveň považuji své účty s dr. Hejdánkem za vyrovnané. Nejsem velkomyslný: zadostiučiněním je mi to, že Hejdánkuv text, jímž takříkaje vcházím do věčnosti jako Pilát, je tak špatný.

K věci již chladně: Jádrem Hejdánkova dopisu je jedna věta: „Čs. zákony ve své většině nejsou špatné.“ To je pak doplněno argumentací, že jde o jejich dodržování. Nuže, tvrdím: čs. právní řád ve svém celku je špatný.“ Z tohoto stanoviska naprosto neplyne, že ten, kdo je zastává, zároveň vyzývá, aby byly zákony vědomě porušovány. Konstatuji, že to nečiním. Mé závěry směřují zcela jinam.

Nejprve však argumentace pro výchozí tézi. Bude mi potěšením, když ji dr. Hejdánek „důkladně proklepe“, neřku-li už vyvrátí.

Spor uvedených dvou tézí je možno interpretovat ve třech aktuálních rovinách: 1. politické, 2. juristické, 3. historicko-filozofické (proč je odděluji, vyplývá z dalšího).

Ad 1. Svě tvrzení, že čs. zákony „špatné“ – používám Hejdánkova termínu – jsou, opírám o parafrázi – kvůli stručnosti ne citát – autoritativního výroku předsedy vlády ve sněmovně.

Řekl totiž, že náš právní řád vcelku i v každé jednotlivé normě je a musí ještě více být nástrojem politiky strany. Podtrhuji, co se mi zdá právě tak špatné jako pravdivé. Tvrdí-li kdo opak, samozřejmě mu jeho názor neberu. Konstatuji jen, že bud' nemá parafrázovaný výrok za pravdivý, anebo takový stav za špatný. Ten, kdo zastává stanovisko první, je pro mne politicky velice naivní, a ten, kdo stanovisko druhé, se svými politickými představami od představ mých naprosto rozchází. Zásadní výhrady k právnímu řádu má i Akční program KSČ z jara 1968, a od té doby se k lepšímu změnilo jen postavení Slovenska, k horšímu mnoho; kdo tedy tvrdí opak, vrací se před Akční program! Takže bych nemohl za svého představitele či mluvčího považovat ani jednoho, ani druhého. Takový je přímočarý logický závěr a tertium non datur.

Jak to ovšem v životě bývá, logická dilemata nejsou vždy reálná. Smím-li vybočit pro tento odstaven z přísné logické argumentace, domnívám se, že tak je tomu i v tomto příběhu ze života. Tak jako dr. Hejdánek není mluvčím mým, nejsem ani já interpretem jeho – nicméně smím vyjádřit názor, že ani jedna ani druhá strana logického dilematu není jeho případ. Realita života je, že zase jednou (tak jako v tolika případech, na které jsem kriticky poukázal jinde) vzal z větrů kolem nás vanoucích jakousi „axiому“ a zapomněl ji „důkladně proklepat“. Což by zejména filozofové dělat neměli.

Ad 2. Spor o „špatnost“ či nikoli špatnosti zákonů možno vést mimo spor dvou politických stanovisek; proto toto hledisko oddělují. Naše zákony (ve svém celku a vzájemné konfrontaci) jsou špatné i z čistě juristického hlediska. Jako negativní příklady dokonce vešly do právně teoretických studií. Jako špatné byly hodnoceny i čs. právními vědci na jaře 1968. Čs. zákony jsou (ve svém celku) špatné zejména proto, že

a) nelze podle nich – bezvýhradně podle nich – jednat v žádné oblasti společenského života, zejména ne v hospodářství.

b) při vzájemné konfrontaci jsou jednotlivé zákony v jinde nezvyklé míře protikladné.

Ad 3. Spor dvou tézí lze uvést též v rovině historicko-filozofického taktizování.

Pokračujeme však dále: Nástrojem diktatury, která nám vládne, je právní řád, avšak neméně i neřád. Zákony „špatné“ z hlediska sub jedna, ale zejména dvě, umožňují, že každý (skoro, kdo se nějak exponuje, může být v potřebnou dobu pro něco zavřen a že celé významné sociální skupiny jsou tím lacino udržovány v závislosti a naprosté povolnosti vůči politické moci. Jde tu zejména o manažery, technickou inteligenci, ale také o každého v jakékoli vedoucí funkci. V tom je pak také jedna z příčin stagnace rozsáhlých oblastí společenského života. Myslím, že v komplexu všech ostatních příčin právě tato rozdílnost mezi totalitou typu fašistického a bolševického zapříčiňuje, že totalitní diktatury fašistického typu jsou ve srovnání s bolševickými technologicky a ekonomicky progresivnější. Nenadsadíme, budeme-li považovat nedostatek právních norem, jejich nekvalifikovanost a vzájemnou rozpornost za významný předpoklad fungování diktatury daného typu, a překonávání stavu právní zvěle tedy pak také za překonávání totalnosti diktatury.

Rozdíl v právním stavu mezi fašistickými a bolševickými diktaturami má za následek odlišné podmínky pro činnost politické opozice, která se objevuje ve fázi počínajícího rozkladu obého typu. Opozice v diktaturách fašistického typu má velkou výhodu v tom, že tamní diktatur a neovládá ekonomický život společnosti v takovém rozsahu jako zřízení bolševické. Opozice má ekonomické možnosti a může být proto širší. Ale proti tomu stojí zase veliká nevýhoda v právním stavu. Fašistický stát je vždycky „rechtsstaat“ a vztahy ve společnosti přísně kodifikuje. Opozice se může prosadit jedině ve výslovném a zřetelném konfliktu s daným právním stavem, což pak vede jednak k její zesílené inklinaci k podzemí a násilí, jednak (proto, ale i beztak) k silnějším represím, jímž je vystavena ve srovnání s opozicí v pozdních

fázích bolševických. Opozice v bolševických zemích má právní postavení mnohem snazší, protože situace právního neřádu (která je nástrojem diktatury) je výhodou i pro ni: v džungli nekodifikovaných vztahů a protiřečících si norem se dá nalézt jakýsi prostor pro její legalitu, a navíc, protože režim tohoto typu chápe zákony propagandisticky a ve své propagandě se dovolává humanistických a demokratických principů, může opozice vystupovat jako síla nejen zcela legální, nýbrž, zachce-li se jí, též jako zcela legitimní.

Plyne z toho pochopitelná snaha diktatury zmocnit se onoho území nikoho v džungli a kodifikovat si je pro sebe ("vedoucí role" a jiné změny ve východoevropských ústavách), jakož i nutnost opozice stále bojovat a rozšiřovat, zlepšovat legalitu vlastního postavení a činnosti. Dokáže-li si opozice „své“ území uhájit, nemá zapotřebí „stavět se mimo zákon“. Musí však pamatovat, že ji protivník z tohoto území nikoho bude chtít vytlačit, a že si dokonce přeje, aby je opustila a uchýlila se pod zem. Nechce-li opozice vyjít tomuto přání protivníka vstříc, musí ustavičně svádět o svou legalitu zápas. Střetnutí bude probíhat na samé mezi legality a jeho podstatou musí být naléhání nepřestávající tlak opozice na tuto mez, její zatlačování ve vlastní prospěch, a to v co nejširším prostoru, v co možno nejrozsáhlejších oblastech společenského života.

Dr. Hejdánek mi vytýká, že ve dvoustránkovém dopise prof. Hákově nevytyčuji žádný program. Třebaže je to výtku kuriózní, mohu si dovolit ji přijmout a takový program tu zformuluji, třebaže s dvojí výhradou: 1. že pod pojmem „program“ si nebudeme představovat nějaký ideologický dokument, nýbrž zcela konkrétní vyslovení souvislého názoru o tom, co je třeba a možné podnikat hned v tuto chvíli, ale s perspektivou dalekosáhlou, a 2. že to v tomto pojednání učiním pouze po užší oblast možné společenské aktivity, o níž je tu řeč: Je třeba vycházet z reálného politického zřízení a „stavu socialistické zákonitosti“, jak jsem je tu v největší zkratce uvedl, alespoň pokud se dr. Hejdánkovi nepodaří vyvrátit mé artikuly.

Prvním, všeobecným závěrem je, že pouhé výzvy k dodržování zákonů jsou čistě platonické a neřeší vůbec nic. Na druhé straně je zřejmé, že stav nedostatečné, nedořešené zákonitosti a existence četných vzájemně si protiřečících norem v nejrozsáhlejších oblastech života je významným zdrojem moci diktatury a dává jí také prostor k manévrování. Překonání stavu nedostatečné zákonitosti může být za této situace (a za samozřejmě existence určitých nezbytných podmínek, které však musíme nechat stranou) možnou cestou k postupnému překonávání totalitní diktatury a k vytváření občanské společnosti. To však může postupně nastávat jedině v důsledku pozitivního tlaku opozice a nenastane, jestliže ta se tohoto úkolu nezhostí. A proto můj „programový“ závěr pro tuto oblast: je třeba rozvíjet konstruktivní úsilí a od solidarizačních akcí ve prospěch obětí justiční zvrůle (ovšemže polemicky navazují na Hejdánkovu pasáž o bezradných lidech, žádajících si pomoci) postupně a podle sil přecházet k podnětům k legislativním úpravám, ale také dokázat vyvíjet pozitivní tlak k realizaci takových úprav. To je cesta, která je ovšem nesmírně náročná, avšak v mnohaleté perspektivě jediná reálná. Tomu, kdo namítá, že je nad naše síly, odpovídám, že možná souhlasím, avšak že v tomto případě je třeba námitku domyslet do konce a říci, že celá historická situace překonání totalitní diktatury je nad naše síly. Alternativou pro pozitivní přístup opozice ke společenským problémům, jehož konkrétní aplikaci v jedné dílčí oblasti zde navrhuji, je prázdné žvanění, a to může mít dvě základní formy: jednu konzervativní, která tvrdí, že naše zákony nejsou špatné, a (teoreticky) druhou „revoluční“, která by je třeba chtěla smést. Obojí je jen zbožné přání.

Pro širší teoretický rámec myšlenky, kterou zde propaguji, upozorňuji čtenáře na svou úvahu pro benátské Biennale, kde jsem se pokusil zformulovat východiska pro požadovaný na mně

program. Na kritické připomínky dr. Hejdánka čekám již pět měsíců, stejně jako na jeho stanovisko k navrhovaným konkrétním aplikacím toho, co nazývám politikou pozitivního přístupu opozice k problémům společnosti za odumírajícího totalitarismu. Prozatím jsem se dočkal pouze banalizace své myšlenky v jednom jeho Dopisu příteli, kde se doporučuje vytváření jakýchsi svobodných bytových družstev. Taková myšlenka je dnes zcela iluzorní, poněvadž moc z vlastních zkušeností dobře ví, co znamená sebemenší zárodek svobodného družstevnictví jako hospodářská základna politické opozice, a proto je ještě dlouho nedopustí. Není náhodou, že proti „nedovolenému podnikání“ směřuje nejostřejší justiční persekuce. (Zaznamenáváme vůbec tento rys daného politického zřízení? Není to irracionalita režimu, nýbrž jeho chytrost). Uplyne ještě mnoho let, než dospějeme k tomuto stadiu. Podobné možnosti však existují v jiných směrech, jak o tom bylo už psáno; pokud nejsou spojeny s hospodářským podnikáním, je jejich legalita bezpečnější anebo snáze dosažitelná, a proto zájem o tyto oblasti je mnohem aktuálnější.

Souhlasím ovšem s Hejdánkem, že i kdyby jen jeden jediný signatář Charty odmítal širší zaměření Charty, než jak je vymezeno jejím úvodním dokumentem, bylo by nutno jeho názor respektovat. V tom případě ovšem, nevyhovuje-li nám status quo, museli bychom vytvořit něco nového. Pokud se týče mně, daný stav mi nevyhovuje a třebaže si uvědomuji, že jeho překonání bude záležitostí snad několika desetiletí, rád bych, aby se beztak dlouhá doba zbytečně neprodlužovala.

Jan Tesař